

Einar Aadland ja Tom Eide

ETIHKKA- BAGADUSAŠ

Ovdasánit

Systemáhtalaš ehtalaš refleksuvdna lagamustá geavaheaddjiid gealbudahtta virggehasaid árgabeaivvis dovdáhit váttis ehtalaš hástalusaid, daid reflekeret ja meannudit. Alla ehtalaš dássi gáibida jotkkolaš mátasdoallama. Ságastallamat árvvuid ja ehtalaš hástalusaid birra bisuhit bálvalusain stádis buori kvalitehta ovtastaladettiin geavaheaddjiiguin ja oapmahaččaiguin rašis dilis.

Etisk refleksjon og verdibevissthet. Betydningen for kvalitet, trivsel og samhandling árvoštallanraporta čájeha ahte dearvasvuoda- ja fuollabálvalusaid virggehasat ja jođiheaddjit oaivildit ahte systemáhtalaš ehtalaš refleksuvdna lea mearrideaddjin bálvalusaid kvalitehtii. Dát lea jođiheaddjiin ja virggehasain ovtačilggolaš máhcaheapmi. Iskkadeapmi čájeha dange ahte ehtalaš gealbu ja jođihančanastupmi leat dehálaš eavttut dasa ahte ehtalaš hástalusaiiguin bargojuvvo. Bohtosat leat bálvalusain bistevaš buorideamit ja jotkkolaš ođđafuomášeamit.

Ehtalaš refleksuvdna fuomášuhtta dearvasvuoda- ja fuollabálvalusaid eará ja buorebut čovdosiid, nanosmahtta virggehasaid fágalaš didolašvuoda ja barggahahtta doaimmahagaid systemáhtalaččat guottuid ektui.

Etihkkagiehtagirji lea viggamuša váldogirji, ja lea mánggaid jagiid leamaš gielddaide vearditmeahtun doarjjan ja ávkin. Etihkkabagadusažis leat čohkkejuvvon metodat ja reaidut ehtalaš refleksuvnna atnui, nu ahte virggehasaide ja jođiheaddjiide lea resursa sadjagasas dán dehálaš kvalitehta- ja fágaovddidanbargus

Gunn Marit Helgesen,
KS stivrajođiheaddji

Sisdoallu

Ovdasánit	2
Álggaheapmi	5
Etiikka ja árgabeaivi dearvasvuodá- ja fuollabarggus.	6
Mu čuolbma ja min čuolbma	7
Eavttuid birra vai lihkostuvašii etiikkabargguin	8
Ehtalaš refleškunmáalle – «mu čuolbma»	10
Mo geavahit «mu čuolbma» -máalle.	11
Ehtalaš refleškunmáalle – «min čuolbma».	12
Mo geavahit «min čuolbma» -máalle	13
Čuolbmačoavdinmetoda	14
Mo geavahit čuolbmačoavdinmetoda	15
Álggahit	16
Refleškunhárjehusat	17
Organisašunkultuvra	19
Etiikka ja kulturguorahallan organisašuvnnas	20
Dehálaš sánit ja dajaldagat	21
Rávvet lohkat.	23

Spiehkastat?

Luohttámuš?

Mo berrešeimmet leat? Spiehkastat?

Gutnálašvuohta? Lea go riekta? Bágggu?

Lea go dat vuoiggalaš?

Oadjebasvuohta? Mo morála ektui?

vuoiggalaš buorre? riekta? Mo berrešeimmet leat? Maid berrešeimmet dahkat?

li leat spiehkastat, muhto lea go govttolaš?

Maid lágat celket?

Lea go riekta?

Dát lea riekta, muhto lea go vuoiggalaš?

Makkár árvvuid soitet massašuvvat?

lešmearrideapmi?

Mii čuovvut lágaid, muhto lea go buorre bálvalus?

Dát soaitá leat vuoiggalaš, muhto doaibmá go sidjiide geaidda guoská?

Spiehkastat?

Spiehkastat? Lea go buorre?

Mo soaitá váikkuhit?

Álggaheapmi

- *Duollet dálle lean dakkár dilálašvuodain ahte lean eahpádusas maid berrešin dahkat*
- *Muhtumin háleštallat bargovuorus ovttas daid hástalusaid birra maid barggus duostut. Dávjá gávnnahtat ahte mii buohkat leat duston sullasaš váttisvuodaid.*
- *Mis ii leat áigi ja vuogasvuohhta háleštallat áššiid birra, eatge dieđe-ge mo galggašeimmet dan dahkat. Dávjjimusat dušše muitalat duššástuvvamiid birra nuppiide, muhto háliidivččiimet baicce albma ságastallama*

Etihkka lea dan birra mii lea riehta, buorre ja vuoiggalaš. Systemáh-talaš ehtalaš reflekšuvdna mearkkaša sakka sihke klinihkalaš mearrádusaide ja dearvasvuoda- ja fuollabálvalusaid kvalitehttii. Dán leat praktihkkárat guhká diehtán ja lea dutkamisge bures duodaštuvvon (Kirkhaug 2018).

Muhtun ehtalaš hástalusaid birra gal diehtit, muhto eat dieđe mo daid galggašeimmet dustet. Eará ehtalaš hástalusat leat čihkosis bargo-dábiin ja vieruin – organisašunkultuvrras, ja daid lea váttis fuomášit.

Systemáhtalaš ehtalaš reflekšuvdna addá ođđa geahčastaga, veahkeha čielgaseabbot oaidnit, sirret, buoridit. Dat gealbudahtá golmma dásis.

1. Gálgga dovdáhit ehtalaš hástalusaid mánggalágan dilálašvuodain
2. Gálgga reflekteret ehtalaš hástalusaid hárrái ja daid analyseret
3. Gálgga geavadis meannudit ehtalaš váttis dilálašvuodaid

Dán etihkkabagadusažis leat cavgileamit mo álggahit ehtalaš reflekšuvnnain ja metodaide álkidis introdukšuvnnat. Dát lea oaiivil-uvvon doarjjan ásahettiin deaivadanbáikkiid ja dagadettiin ehtalaš reflekterejeaddji dearvasvuoda- ja fuollabálvalusaid. Joatkkačiekru-deapmái čujuhuvvo *Etikkhåndboka* (Eide & Aadland 2019) girjái.

Etihkka ja árgabeaivi dearvvasvuođa- ja fuollabarggus

- *Mii leat ožžon áigái vuogádaga digitála idjaoainnu várás. Dávjá juoga ii doaimma. Dát čuočcá divššohasdorvolašvuhtii. Maid berrešimmet dahkat?*
- *Mis lea psyhkalaš doaimmashehttejuvvon geavaheaddji guhte biehttala iežas stellet. Sáhttit go su bágget?*
- *Min gaskkas lea muhtun muddui lobihis badjeáigebargu. Maid berrešin dahkat? Diedihit dan birra?*
- *Mu bargoustit beasada divššohasaid stellemis; sii árpašuvvet ja ihtaluvvet. Munnje lea váttis diehtit ahte galggašin go muitalit dan birra. Ja geasa?*
- *Goas lea áigi loahpahit eallinguhkideaddji doaimma?*
- *Muhtun divššohasat áiggošedje heakkahuhttit iežaset. Man guhkás berrešimmet mannat sin hehttemis?*
- *Mis leat divššohasat duođalaš psyhkalaš váttisvuođaguin. Okta sis suorgana go mii boahtit ihkku su lusa. Maid sáhttit dahkat?*
- *Mu ođđa ossodagas hállet sii divššohasaide dego mánáide. Mu mielas lea dat gutnehis vuohki. Maid berrešin dahkat?*

Dákkár gažaldagat leat dábálaččat. Ii leat nu dábálaš duođas dáid birra jurddašit, daid divaštallat bargoustibiiguin ja gávdnat buriid čovdosiid, nu ahte dilálašvuođa sáhtášii buorebut meannudit.

Vaikke barggus leatge bargodábit ja metodat, de šaddet dáhpáhusat maid ii sáhte čovdit – iige daid berrešii čovdit – jus čuovoš boares bargodábiid ja cieggan rávvagiid.

Etihkka merkkaša fuomášit mii berrešii leat eará láchkai, ja gávnnahtit maid berrešii dahkat go árvvut soitet massašuvvat, erenoamážit divššohasa guovdu. Olmmoš soaitá leat eahpeviissis. Dilálašvuohhta sáhttá leat moivvas, eahpečalmmus ja dovdduičuoheccii. Ehtalaš

reflekšuvdna lea metodalaš, ja jodihá lávkkiiid mielde gažaldagaid čađa maid ferte jurddašit vai sáhtá áimmahuššat daid deháleamos deasttaid – divššohassii ja eará guoskevaččaide buoremussan.

Mu čuolbma ja min čuolbma

Ehtalaš hástalusson lea válljendilálašvuohhta mas doaibmaválljen, dahje orrut doaimmakeahtá, čuohčá soapmása eallimii ja eallinkvaliteahttii.

Ehtalaš bahkadas lea dilálašvuohhta goas diedát ahte fertet válljet nuppi guovtti doaibmamolssaeavttu gaskkas, mat orrot seamma buorit (dahje seamma hejot).

Eai buot ehtalaš hástalusat leat bahkadasat. Dávjá sáhttit leat váttis dilálašvuodas mas doaibmaválljemat leat eahpečielgasat. Soaitá leat juoga maid ferte okto dahje ovttas bargoustibiiguin čoavdit. Sáhttit veahá álkidit earuhit gaskal guovttelágan ehtalaš hástalusaid: «mu čuolbma» ja «min čuolbma».

Mu čuolbma. Dát leat hástalusat maiguin okto deaividat. Leat ieš dan dilálašvuodas ja ieš ovddasvástidat daiguin birgehalla. Don dat oamastat čuolmma, ja sáhtát jovkui dadjat: «Mu čuolbma lea ahte ...». Sáhtá leat bahkadas dahje oalle eahpečielga dilálašvuohhta. Reflekšunjoavku veahkehivččii reflekteeret buori čovdosa ektui anedettiin «mu čuolbma»- metoda (9. s.), dahje «Čuolbmačoavdinmetoda» (13. s.)

Min čuolbma. Dát leat hástalusat mat bargosajis leat oktasaččat. Soitet dilálašvuodát goas sáhtát dadjat «Mis lea čuolbma ...» Soitet omd. guoskat ovttasbargui, prosedyraide, čálgoteknologiijai, gulahallamii dahje earái mii divššohassii njuolga dahje eahpenjuolga váikkuha hejot guvlu. Dalle sáhtá geavahit «Čuolbmačoavdinmetoda» dahje «Min čuolbma» (11. s.) dahje vuolggahit oktasaš proseassa «Etikk- og kulturanalyse i organisasjonen» (Etihkka- ja kulturguorahallan organisašuvnnas) metoda mielde (18. s.)

Eavttuid birra vai lihkostuvašii etihkkabargguin

Etihkka lea systemáhtalaš jurddašeapmi ehtalaš áššiid birra.

Reflekšunjoavku ovdána áiggi mielde, šaddá áddejumi ja oahppama sadjin, ja váikkuha bargosaji kultuvrra buori láhkai. Sihke vásáhusat ja dutkamat čujuhit muhtun lihkostuvvankriteariaide mat ásahit jeavddalaš reflekšuvnna oažžun dihtii etihkkabarggus buot maid sáhtta.

Organisatoralaččat: Jodiheapmi ja čanastupmi

1. Jodiheadjit deattuhit ahte ehtalaš reflekšuvdna lea kvaliteahttii dehálaš, ja fuolahit organisašuvdnii jeavddalaš ehtalaš reflekšuvnna
2. Jodiheadjit čuvvot oktilaččat etihkkabarggu ja deattuhit dán raporttain, jearahallamiin, almmuhemiin, jna.
3. Jodiheadjit addet válddi berošteaddji virggehasaide, guđet sáhttet oahpu gazzat etihkkabagadeaddjin ja ovddasvástitid joavkkuin jodihit etihkkareflekšuvnnaid

Geavatlaččat: Áigi ja sadji

1. Ásahuvvojit deaivadanbáikkid ehtalaš reflekšuvdnii, juogo oassin dálá čoahkkimiin dahje sierra reflekšunjoavkun
2. Ehtalaš reflekšuvdna geavá dihto áiggiin, nu ahte reflekšuvdna sáhtta leat muosehuvakeahtta, namalassii olbmuid guđešteami haga
3. Reflekšunjoavkkuid čoahkkimat plánejuvvojit ja ráhkkanuvojit buori áiggis ovdal álgaheami
4. Joavkkut deaivvadit oktilaččat, jodihangotti lámčima mielde
5. Ehtalaš reflekšunmáliid atnu strukturere barggu. Leage gierdevaš – ádjána čeahpput systemáhtalaš ehtalaš reflekšuvnna!

Gaskavuodá dáfus: Oadjebasvuohta ja luohttámuš

1. Rabas ehtalaš refleškšvdna eaktuda oadjebasvuođa, luohttámuša ja dakkár guottu ahte buohkat áiggošedje nubbái aivve buori
2. Oadjebasvuohta ja luohttámuš šaddá áiggi mielde. Álggos lea lunddolaš veaháš ráivut! Ane áinnas muhtun «álggahan»- hárbjuhsaid (16 -17. s.)
3. Buriid ehtalaš refleškšuvnnain vuhtto justa rabasvuohta, ahte duostá guoskkahit váttis ja hearckes fáttáid
4. Geahččal fal luohttit joavkku eará lahtuide, dallege go du dorjot ja go dadjet čáppa sániid!
5. Riiddut mat leat organisašuvnnas, eai berrešii ehtalaš refleškšuvnjoavkui seaguhuvvot

Gulahallama dáfus: Árvusatnin ja giella

1. Árvusatnit earáid lea eaktun buori gulahallamii
2. Árvusatnin boahtá dávjá ovdan njuolga, álkidis ja mánggabeallásaš gielas
3. Mánggabeallásaš giella lea eaktun mánggabeallásaš áddejupmái
4. Guldal dárkilit ja bállet su guđes lea sáni sadji, geargat hállamis
5. Vuorddes áinnas veaháš gaskii bahkkeheamen jurdagiiddát ja árvalusaidat
6. Ále digaštala, álege moaitte earáid oainnuid, mital baicce oainnuidat
7. Divtte čuolbmaoamasteaddji oamastit čuolmma
8. Buot ovddiduvvon bahkadasat ja čuolmmat leat dehálaččat ja daid galgá *duodalaččat dustet – ii oktage leat menddo álki dahje diehttelas*
9. Jeara čuolbmaoamasteaddji ákkaid, deasttaid, guoskevaš olbmuid, dovdduid, intuitiivvunnaid
10. Állet hála sin birra guđet ieža eai searvva refleškšuvnnas, álletge jodiheaddjiid birra

Ehtalaš refleksunmálle – «mu čuolbma»

Mu čuolbma soitet leat bahkadasat ja váttis válljemat maiguin bargobeavvis deaividan. Hástalusat sáhttet leat lohcameahttumat ja mánggalárganat. Čuovodettiin vulobeale málle refleksunjoavkkus, oaččut buorebut bajilgova das mii dili vádduda. Málle jođiha du bahkadasaid buoremus čovdosii– dattege.

1. **Bahkadas.** Hábmme válljendilálašvuođa váibmosa dahje «Galggan go válljet A vai B?» formela.
2. **Guoskevaččat.** Guoskevaččat čállojit távvalii dan doaibmamolsaektui maid jáhkát sii háliidivčče don vállješit.
3. **Rabas árvvut.** Mat leat deháleamos deasttat, geatnegasvuođat ja ákkat válljet goappá nu molssaeavttu? Visot A beali ákkat čállojit gurut távvalbeallai, ja visot B beali ákkat fas olgeš beallai.
4. **Čiegus árvvut ja dovddut.** Čiegus árvvut sáhttet leat fáhkka ja reflekterekeahes vuoruhemiid ja preferánssaid duohken. Dovddut leat dávjá mearkkat dasa ahte dehálaš árvvut orrot massašuvvamin – juogo danne go leat áitojuvvon, dahje go leat nannejuvvon.
5. **Reflekterejeddji joavku.** Refleksunjoavku bivdojuvvo suokkardit du dili – sii geahččalit Leahkit nu mo lea du oaivvis. Joavkku mihttun lea «árvidit» vuollásaš ja čiegus árvvuid maid ieš it oainne, ja mat soitet leat mearkkašahttin dasa mo don vásihat dilálašvuođa.
6. **Vuorroortnet.** Gávna dan dettoleamos ja deháleamos deastta mii távvalii lea čállojuvvon. Dasto gávnnat nuppi deastta, ja loahpas goalmnáda. Guđe doaibmamolssaeavttuid dat dorjot? Jurddaš mo lihtteviehkat lea!

Mo geavahit «mu čuolbma»- málle

Refleksuvnna jođiha dat bagadeaddji guhte jođiha joavkku iešguđet lávkkiid čađa (geahča vulobealde), ja čállá dađis čuolbmaoamas-teaddji ja joavkku refleksuvnnaid távválii dahje báhpárii seaidnái.

1. *Aiddostahte bahkadasa*

Galggašin go dahkat A?	Galggašin go dahkat B?
------------------------	------------------------

2. *Dovdát gudet leat dasa seaguhuvvon.*

A	B
---	---

3. *Dovdát rabas árvvuid ja norpmaid.*

A	B
---	---

4. *Suokkar čiegus árvvuid ja dovdduid.*

A	B
---	---

5. *Geavat reflekterejeaddji joavkku.*

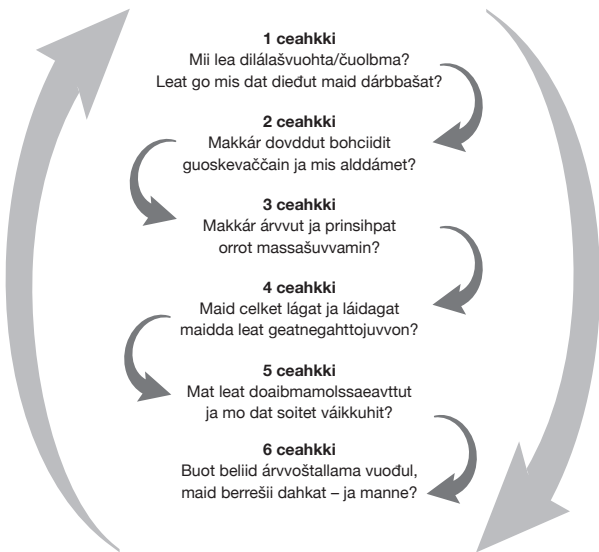
A	B
---	---

6. *Maŋŋálastte ákkaid deattu mielde.*

Ehtalaš reflekšunmálle – «min čuolbma»

Mat leat oktasaš ehtalaš hástalusat bargosajis? Masa don dávistat, mainna soasihat, ja mii du eattehahtttá? Vulobeale málle heive bures go galgá guorahallat áššečuolmmaid mat gusket olles bargosadjái, danne «min čuolbma». Datte sáhtttá málle geavahit oktagaslaš áššečuolmmaid guorahallamisge.

6-ceahkkemálles vulobealde leat guovddáš gažaldagat maid ánnas galggašii suokkardallat vai olahivččii buori ja dássettolaš čovdosa.

Mo geavahit «min čuolbma»-málle

Rabasvuhta, buorredáhtolašvuhta ja duođas guldaleapmi leat dehálaččat, sihke oktagaslaš ja oktasaš hástalusaid dáfus. Reflexiivna berrešii leat joavkkus, mas čoaččinnjođiheaddji stivre proseassa. Veaháš juohke gažaldaga birra.

1. **Dilálašvuhta:** Suokkardallet dilálašvuoda ja gávnahehpet guđiide dat čuočcá ja man láhkai. Čállet távvalii guđiide dat čuočcá, ja sárgot vuollái geaid lea erenoamáš dehálaš váldit vuhtii, dávjá geavaheaddji/divššohasa.
2. **Dovddut:** Suokkardallet makkár dovdduid dilálašvuhta soaitá bohciidahttit sis geaidna dat čuočcá. Makkár dovdduid bohciidahtta dilálašvuhta joavkku oasseváldiin? Makkár árvvut leat duohen?
3. **Árvvut:** Suokkardallet makkár árvvut ja prinsihpat orrot masašuvvamin. Ovdamearkka dihtii lea alla fágalaš kvaliteahhta ja buorre fuolla guovddázis, muhto maiddái gutnálašvuhta, luohttamuš ja árvvusatnin divššohasaid iešmearrideami hárrái.
4. **Lágat:** Lágat ja láidagat leat vuodđuduvvon morálalaš árvvuide, nugo vuoigatvuhta dearvasvuodaveahkkái, personsuodjalussii, divššohasdorvvolašvuhtii ja bákkuš eretbeassamii. Rihkkojuvvojit go lágat ja láidagat? Rádjagažaldagat?
5. **Doaibmamolssaeavttut ja váikkuhusat:** Dovdáhehpet dan guokte dahje golbma buoremus doaibmamolssaeavttu, ja čállet dáid báhpárii/távvalii. Čállet de juohkehačča bokte vejolaš oanehis ja guhkes áigásaš váikkuhusaid guoskevaččaide – ja bálvalussii. Vuoruhehpet dan dehálepmosa!
6. **Válljen ja vuodduštus:** Čállet juohke molssaeavttus a) guoskevaš oasálaččaid, b) árvvuid ja prinsihpaid, c) lágaid ja láidagiid mat buoremusat váldojit vuhtii ja d) vejolaš váikkuhusaid. Mat leat dehálepmosat? Maid berrešii dahkat? Manne? Ráhkadehpet dasto plána čađaheapmái, ja doaimma árvvoštallamii.

Čuolbmačoavdinmetoda

Dán metoda geavahišgohtá go lea dohkketmeahttun dilálašvuođas, iige dieđe justa mii čuolbma aitosáččat lea. Eai leat oanehaččat daddjovuvvon čielga doaibmamolssaevttut. Fertešii juoga dahkat, muhto ii dieđe mo dovdáhivččii čuolmma váibmosa, ja guhkkín eret mo dan čoavddášii. Metoda lea lágiduvvon jurddariđđu. Dán sáhtá atnit nugo «mu čuolbma» ja «min čuolbma» dilálašvuođain, ja čuoovvovvot ehtalaš refleksuvnnain dan guovtti ovddit metoda maŋŋil.

- 1.** Čuolbmaoamasteaddji hábme čuolmma
- 2.** Juohkehaš joavkkus fas hábme čuolmma molssaevttolaš evttohusaiguin
- 3.** Čuolbmaoamasteaddji vállje loahpalaš čuolbmajaldaga
- 4.** Joavkooasálaččat evttohit čulbmii máŋga vejolaš čovdosa
- 5.** Čuolbmaoamasteaddji čoahkkáigeassá ja vállje strategijja

Mo geavahit čuolbmačoavdinmetoda?

Metoda gidde ovddemusat fuomášumi vejolaš govvádusaide ja molssaevtolaš čovdosiidda deaivideittiin váigadis hástalusaiiguin. Vai reflekšunjoavkkus oččosii leavttu assosiašuvnnain ja fantasiijas, de lea dehálaš garvit sivvaanalysaid, ja baicce deattuhit čoavddaevttohusaid. Erenoamáš dehálaš lea ahte ii moaitte dahje sivahala nuppiid.

1. **Álggaheaddji čuolbmagovvadás.** Čuolbmaoamasteaddji ovddida joavkkus iežas čuolmma. Go dilálašvuohta čuolmma hárrái lea čilgejuvnon, de son geahččala čállit čuolmma dajaldagas távvalii dahje stuorra árkii maid buohkat sáhttet birastahttit.
2. **Čuolmma odđa dajaldat.** Oasálaččat smihttet manin ieža jáhkket čuolbma lea. Jurddašehpet vaikke maid! Luitet miellagovahallama ja geahččalehpet dan eará láhkai govvidit. Juohke joavkooasálaš čállá de távvalii/árkii iežas dajaldaga čuolbmaoamasteaddji čuolmmas.
3. **Loahpalaš áššečuolbma.** Čuolbmaoamasteaddji kommentere oanehaččat manne iešguđet evttohus heive dahje ii heive. Dasto válljejuvvo dat čuolbmadajaldat mii aiddolaččamusat govvida dilálašvuođa váibmosa.
4. **Čoavddadoaimmaide evttohusat.** Oasálaččat mitalit dastán sin (kreatiivva) ideaid vejolaš doaimmaide, čielggadahttet evttohusaideaset ja čállet evttohusaid távvalii.
5. **Čoahkkáigeassu ja doaibmaplána.** Čuolbmaoamasteaddji reflektere buot doaibmaevttohusaid hárrái ja jurddariđu manjil son čoahkkáigeassá jurdagiiddis ja ideaidis čuolbmačovdosiidda.

Álggahit

Duođas guldalit lea ehtalaš refleksuvnnas guovddáš áššin. Vulobeale hárbhusat sáhttet veahkehit álgigoahtit refleksuvnnain, oahpásmuvvat guhtet guimmiideasetguin ja hárbhallat guldalit guhtet guimmiideaset.

Nugo ehtalaš refleksuvnnain, de dát hárbhusat berrešedje jodihuvvot. Joavkojodiheddji fuolaha doallat struktuvra ja ahte buohkat ožžot sáni saji seamma guhkes áiggi – almmá gaskkalduhttimiid haga. Čavga hápmi ovddida čielggasvuođa ja refleksuvna, sihke juohke oasálaččas ja olles joavkkus.

Refleksunhárbhusain (boahhte siidu) lea dákkár hápmi/struktuvra:

1. Joavku álggaha guovddáš gažaldagain
2. Juohkehaš reflektere oktagaslaččat gažaldaga hárrái ja čállá jurdagiiddis
3. Buohkat čállet vástádusaideaset/čoavddasániideaset seamma árkii dahje távvalii
4. Vuoruin: Juohkehaš juohká jurdagiiddis dan vuođu maid ieš lea čállán (2-3 minuhta), ja earát guldalit dárkilitt
5. Refleksuvdna ovttas dan hárrái mii vuoruin bođii ovdan

Dát hárbhusat oahpahit

- juohkit jurdagiiddis rahpasit earáiguin,
- guldalit earáid gaskkalduhtekeahttá, ja
- rahpasit reflekteret ovttas joavkkus.

Dát leat golbma gálgga mat leat ávkkálaččat juohke refleksunjoavkkus. Oasálaččat leat iešguđetláganat. Soapmásat dárbbášit hárbhallat juohkit jurdagiiddiset ja dovduideaset. Earát dárbbášit hárbhallat guldalit earáid gaskkalduhtekeahttá hovrrideasetguin, mearkkašumiideasetguin ja evttohusaideasetguin.

Reflekšunhárjehusat

1. **Mii lea du váldojurdda?** Juohkehaš jurddašallá; Manne lean dáppe dearvasvuoda- ja fuollabálvalusas? Mii dagahii ahte válljejin justa dán? Maid aitosáččat áiggun? Deavdde cealkaga «Mu váldojurdda lea», ja čuvvot struktuvrra; čállit, čuovvut vuoru, juohkit váldojurdagiid ja digaštallat maid dovdabehtet dehálažžan.
2. **Gokko gáma goddá?** Juohkehaš hábme ieš maid dovdá váttisin bargosajis, erenoamážit bálvalusa kvalitehta dáfus. Deavdde cealkaga «Gáma orro goddimin ...» ja čuvvot struktuvrra: guldalit dárkilit, addit buohkaide seamma guhkes áiggi ja dasto oktasaš digaštallan.
3. **Mii dutnje lea dehálaš?** Mii leat hárjánan jearahit divššohasaid, muhto eat bargoustibiid gal. Čállet čoavddasániid muhtun dilálašvuodas manjimus vahkus goas dáhpáhuvai juoga dehálaš, juoga maid barggus dagai, vásihii dahje áiccai. Čuvvot de vuoru: juohkit dáhpáhusaid, guldalit bures, ja loahpahit oktasaš reflekšuvnnain.
4. **Mii du movttiidahttá?** Buohkat leat barggus vásihan juoga mii erenoamážit movttiidahttá. Jurddaš muhtun dáhpáhusa mii arvasmahtii, moddjehii ja buoridahtii leat barggus. Čuvvot struktuvrra ja reflekterejehket loahpas dan mii son din movttiidahttá.
5. **Maid jurddašat?** Dohppe muhtun ehtalaš guoski dilálašvuhtii, omd. *Etikkhåndboka* girjies, dahje doahpagii, nugo «gutnálašvuhta», «bággu», «kvalitehtta», «eallinillu», «iešmearrideapmi», «alla ehtalaš standárda». Dahje ane reflekšunkoarttaid. Jerret vuoruid mielde gažaldaga: «Maid jurddašat?» Dasto háleštallet dan birra mii didjiide lea erenoamáš áigeguovdil.

Organisašunkultuvra

Kultuvra lea «makkár láhki min luhtte lea», dahje «dat mii lea cieggan». Kultuvra dovddahuvvo bargodábiid málliin, ovtastallanvuogiin ja mo váttisvuodáid čoavdá. Ođđa virggehasat ohppet jođánit kulturmálle – mo «berrešii» iige berrešii láhttet dán bargosajis! Kultuvra bidjá eavttuid dasa guđe ehtalaš čuolmmaid fuopmá, ja guđiid badjelgeahččá. Danne lea kulturdiđolašvuohta dehálaš jus organisašuvnnas dovđáhivččii ehtalaš hástalusaid.

Kulturdiđolašvuohta álgá reflešuvnnain dáid hárrái:

1. **Fysalaš struktuvrrat** – latnjagálvvut, čiŋaheapmi, symbolat?
2. **Gárvodeapmi** – mo lea «riekta», ja mo lea čalbmáičuohcci gárvodit?
3. **Giella** – fágagiella, ovtastallanvuoigŋa, leaika, rumašgiella?
4. **Čoahkkingeavat** – formála/eahpeformála, vuollejoavkkut, gii stivre?
5. **Bargodábit ja vierut** - dábálaš beaivválaš barggut, čalmmustahttit riegádanbeivviid, mánnariegádahttimiid, ávvudemiid jna.?
6. **Historjját ja nitalusat** – menestushistorjját, fiáskomitalusat?
7. **Rollat** – formála/eahpeformála jodiheapmi, mii addá stáhtusa?
8. **Árvvut** – Mii addá «girjái násti» ja mo sáhtta vearrámusat meaddádit dáppe?

Dávjá háliidivččii nuppástuhttit unohis kulturmálle. Álgometoda lea plánet ja álggahit nuppástuhttima divvun dihtii dan maid oaivvilda lea «boastut». Nubbi fas lea geahččaladdat ođđa dahkanvugiid. Uhcit nuppástuhttimat luvvejit dávjá stuorra vuoittuid!

Etiikka ja kulturguorahallan organisašuvnnas

Organisašunetiikka lea reflekšuvdna oktasaččat čoavdin dihtii ehtalaš hástalusaid mat gusket olles organisašuvdnii. Dát sáhttet leat:

1. go doaimma árvvut ja ulbmilat lea hástaluvvon
2. go geavaheaddjiid dahje mielbargiid vajálduhtá, badjelgeahččá, hilgu dahje badjelduolbmá
3. go bargodábit eai doaimma
4. go barggu kvaliteahhta lea menddo heittot
5. go kulturriiddut hehttejit barggu
6. go leat šaddan kulturmállet mat hejot doibmet

Organisašunehtalaš reflekšuvdna berrešii leat bures sajáiduhhton jođihangottis, ja čadašuvvot ovttas nu ahte eanaš guoskevaččat leat mielde – jođiheaddjit, virggehasat, geavaheaddjit, oapmahaččat, jna. Proseassajođiheaddji fuolaha ahte buohkat ožžot sátnevuoru dássásaččat.

Ovdánanvuohki:

1. Mii lea min stuorámus hástalus? Buohkat muitalit mo sii áddejit gažaldaga – digaštalakeahhtá! – ja čoahkkin soahpá dan dajaldahkii maid buohkat dovdet, áinnas jienastemiin. Atnet távvala.
2. Makkár doaimmat sáhtášedje leat? Evttohusat čállojit távvalii.
3. Mat leat ággan beali ja vuostá iešgudet doaimmaid?
4. Makkár doaimma bijašii bajimužžii, loahpalaš jienasteami vuodul? Loahpas ovddiduvvo doaibma rávan jođihangoddái.

Bienalaččabut neavvun čujuhuvvo *Etiikkhåndboka (2019)* girjái.

Dehálaš sánit ja dajaldagat

Etiikka: Systemáhtalaš reflekšuvdna morálalaš gažaldagaid hárrái

Ehtalaš reflekšuvdna: Plánejuvvon ja stivrejuvvon proseassa mii čuvge ehtalaš áššečuolmmaid, áinnas joavkkuin

Ehtalaš gealbu: Gálga ja máhttu dovdáhit ehtalaš áššečuolmmaid, daid reflekteeret ja meannudit.

Morála: Áddejupmi dasa mii lea riehta ja boastut iežas ja earáid daguid dáfus

Moralisma: Badjelmearálaš jáhkku morálalaš beroštupmái, áinnas áššiin earáid heajos morála birra

Árvu: Stádis mihtut, ideála ja vuoruheamit. Bohtet oidnosii dihtomielaš sávaldahkan, muhto maiddá min doaibmamálla bokte – maid mii geardduhat ja masa geavahat áiggi ja ruđa. Árvvut sáhttet leat rahpasat ja čihkosat, diđolaččat ja eahpediđolaččat

Norbma: Njuolggadus dahje láidda mii čujuha rivttes doibmii. Norpmat sáhttet leat rahpasat ja čihkosat, diđolaččat ja eahpediđolaččat

Guoddu: Dat fáhkka ja dájvja eahpediđolaš vuohki reflekteeret ja doaibmat seamma dilálašvuodain muđui

Organisašunkultuvra: Organisašuvnna rabas ja čiegus árvvuid mállat. Kulturmálla oidno gielas, estetiikka, sosiála ovtastallamis, rollain, fysalaš struktuvrrain

Organisašunetiikka: Oktasaš reflekšunbargu mii beroštahtta buot guoskevaččaid dovdáhit ja meannudit organisatoralaš oktasaš hástalusaid.

Rávvet lohkat

Geavatlaš etihka birra

Eide, Tom & Einar Aadland: *Etikkhåndboka for kommunenes helse- og omsorgstjenester* (3. utg.). Oslo: Kommuneforlaget, 2019

Eide, Tom, Bjørg Landmark & Thor Martinsen: *Refleksjonshåndboka for etisk lederskap i helse- og omsorgstjenestene*. Oslo: KS, 2015.

Kirkhaug, Rudi: *Etisk refleksjon og verdibevissthet. Betydningen for kvalitet, trivsel og samhandling*. Evalueringsrapport. Oslo: KS, 2018.

Aadland, Einar: *Etikk i profesjonell praksis*. Oslo: Samlaget, 2018.

Gulahallama ja joavkojodiheami birra

Eide, Hilde & Tom Eide: *Kommunikasjon i relasjoner. Personorientering, samhandling, etikk* (3. utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk, 2017.

Etihkkabarggu birra gielddain

KS: <http://www.ks.no/fagomrader/helse-og-velferd/etisk-kompetanseheving/>. Dáppe gávnnaat dieđuid gielddaid barggus metodaiguin ja iešguđet surggiid doaimmaiguin ja hutkás etihkkabarggu ovdamearkkaid.

Poastačujuhus: Postboks 1378 Vika 0114 Oslo
Galledančujuhus: Haakon VIIIs gate 9, 0161 Oslo
Telefovdna: 24 13 26 00
ks@ks.no – www.ks.no

07 Media 09.2019

Samarbeid om etisk kompetanseheving
(Ovttasbargu ehtalaš gealboloktema birra):
Gávanna gulahallanolbmo min neahttasiiddus
www.ks.no/etisk-kompetanseheving

Loga eanet proševtta birra KS neahttasiidduin:
www.kr.no/etisk-kompetanseheving

ISBN 978-82-93100-40-9

